

ՄԱՇՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Գոթիչ այբուբենի, քարգամնիչ,

աւեստարանող եւ մատենագիր

(Շար.)

յսպէս անհակառակելի
է թէ հայ գպրութիւնը
ճիշդ ինչպէս իռլան-
տականը, գոթականը
ու սլաւականը, եղաւ
ծնունդ աւետարանչա-
կան պէտքերու որոնց
հոգածութիւնը ունե-

նեցաւ գլխաւորաբար Մաշտոց, իրեն քաջալիք
եւ օգնական ունենալով յետոյ Սահակ, Մաշ-
տոց ուրիշ չարժանութիւն մըն ալ ունէր. կ'անկար
ասով ոչ միայն զիւրացնել եւ տարածել իր
աւետարանչական գործը, այլ ազատել հայ ու-
սանողները իրենց մեծախն տաժանքէն « հե-
ռաքնաց ճանապարհօք եւ քաղածաժամանակեայ
զեզերմամբ » իրենց կեանքը մաշեցնելէ աւորի
գիտութեան գպրոցներուն մէջ, որոնց մեծա-
հըռչակ կեդրոնն էր Եդեսիաւ։ Մանօթ է ար-
դէն ձգողութիւնը զոր ունեցած է հայ մշտ-
քին համար Միջագետքը Ասորոց (Ամիգ, Նդե-
սիա, Մծրին) թէ՛ իր կեկեղեցական ուսման
գպրոցներով, եւ թէ՛ մեծ կեկեղեցականներովը,
Յակոբ-Ափրատ, Նփրեմ եւն. որոնց պատկա-
ռելի գէժերէն այնքան տպաւորուած է հայ
պատմութիւնն ու գրականութիւնը։ Ասորի եկե-
ղեցականներ նոյն իսկ Գրիգոր Լուսաւորդի օրե-
րէն Հայաստան մուտ գտած, բարձր պաշտօն-
ներու տիրացած՝ մեծ պատիւ կը ստանային։
Հայ պատմութեան մէջ անոնց գրերին եւ գե-
րին վրայ կարելի է գաղափար մը կազմել կար-

գալով Բիւզանդի մէջ անոնցմէ մէկուն Դանիէլի
կեանքը, որ մինչեւ կաթողիկոսական աթոռը
նստիլ հրաւիրուեցաւ։ Սակայն ազգային զրպ-
րութեան եւ գպրոցներու հաստատումը մասամբ
հակազդում մըն էր այս ասորական լուծին
դէմ, եթէ հաւատանք Փարպլեցիի, ինչպէս որ
ալ ըլլայ այս, սաչափը տաղոյ է թէ տառերու
գիւտէն ետքը ասորի բարձրաստիճան եկեղե-
ցականներ նմանօրինակ պարագայի մէջ իրենց
յառաջագոյն գտածէն շատ տարբեր ընդունե-
լութեան մը հանդիպեցան հայ ազգին եւ եկե-
ղեցականներուն կողմէ ինչպէս կը պատմէ նոյն
Փարպլեցին։ Եւ թէպէտ ասոր պատճառ կը ցուց-
ուի Ասորի եկեղեցականներուն ոչ-կուռասիրած
կեանքը, անկարելի է մեծ բաժին մը չհանել
ասոր մէջ ազգայնական ոգիին որ զարգացում
առեր էր ազգային գպրութեան հաստատումէն։

Մաշտոց եւ Սահակ իրենց առաջադրած գոր-
ծին մէջ երբ զիմեցին Վառձապուհ Թազաւո-
րին հովանաւորութիւնն ու օժանդակութիւնը
խնդրելու, ոչ միայն ստանալ իրենց խնդրածը,
այլ իրենց անկեկալածէն շատ աւելին, զի պատ-
մեց իր նց ազնուական տոհմէ Դանիէլ անուն
ասորի եպիսկոպոսի մը գրածին մասին թէ իր
քով կը գտնուէին (անկարծօրէն) հայ լեզուի
« ալփաբետաց նշանագիրը »։ Թազաւորը տեղ-
եակ էր ուրեմն այս գրերու մասին Դանիէլի
գրածէն (« գրելոյն ի Դանիէլէ ») ինչպէս ունի
կորիւնի, ոչ թէ Հաբէլի հաղորդածէն, ինչպէս
կ'ըսէ Խալաթեանը հետեւելով հոս, ոչ ուղիղ
ընտրութեամբ՝ մեր մտքով, Լազարի փոխանի
կորիւնի։ Յայտնի չէ թէ ինչ էր ճշդիւ Դանիէլի
գրածը, թերեւս իր կողմէ առաջարկ մըն էր
հայ գիրեր տալու — ո՛չ բնիկ հայ, զի չկային
այդպիսի գրեր, այլ յարմարեցուած իրեն ծանօթ
ալփաբետներէ — վարձատրուելու յոյսով հա-
ւանօրէն, արքունի զեւանդան պէտքերուն հա-
մար, եթէ ոչ Թազաւորին չէր հասցներ իր
առաջարկը, այլ կաթողիկոսին՝ Սահակի, ինչ
որ ալ ըլլայ, կարեւորութիւն չտրուելով՝ մէկ
կողմ գրուած էր այդ առաջարկը, մինչեւ որ
Մաշտոցի եւ Սահակի եռանդուն հետամուտ-
թիւնը պատճառ եղաւ եւ յօժարեցուց Թա-
զաւորը փոխ լուսնիլ այդ խնդրին, վարձիճ
անուումով պատգամաւոր մը զրկուեցաւ արքունի
հրովարտակով Հաբէլ անուն երէցի մը որ ազ-

գական էր Դանիել եպիսկոպոսին, Հաբել իսկոյն կ'երթայ կը գտնէ Դանիելը, եւ նախ ինքը անկէ հմտանալով նշանադիրներու, կ'առնէ ու կը զրկէ թաղաւորին, թաղաւորութեանը հինգերորդ տարին: Անշաղի ուրախութիւն Մաշտոցը ու Սանաիկը, որոնք իսկոյն կը ձեռնարկեն գործի, եւ կը խնդրեն թաղաւորէն մատառ-կատի պատանիներ՝ նշանադիրներու զրուսթեան վարժօնցնելու: Եւ շատերը այսպէս վարժօնցնելէ ետքը, ամէն կողմ այն նշանադիրներու վարժութիւնն ընկլու հրաման կուտայ Մաշտոց, և այսպէս իբր երկու տարի աոյն նշանադիրներով յառաջ կը տանէր իր կրօնի ուսուցչու թիւը:

Սակայն յոռախաբութիւնը չ'ուշանար վրայ հասնիլ, Դանիէլեան նշանագիրները բաւական չէին բոլորովին դուրս բերել հայ լեզուի վնասէրը եւ կապուեմբը, մասնաւոր որ նշանագիրները ինքնիշ ուրիշ գպրութիւններու մէջէն որբ թէ թաղուած՝ յարութիւն առած էին, կ'ըսէ Կորիւն խորհրդաւոր իեղոով մը որ կը գրգռէ հետաքրքրութիւնը առանց յաղեցնելու բաւական միջոցներ ընծայելու։ Ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս թաղուած, ի՞նչպէս կամ որո՞ւ ձեռքով յարութիւն առած, որո՞ւն է ինչ այն ուրիշ գպրութիւնները որոնց մէջէն յարութիւն առել էին նշանագիրները։ Վերջի հարցոսն պատասխանը նախ փնտռելով, եւ հանու մի մէթոսի հետեւելով, նախ պէտք է ընդունիմք թէ այդ գպրութիւնները չէին կրնար ըլլալ յոյն, ասորի, գիւրկեղեցի ալ ծանօթ էին Մաշտոցի եւ Սահակի, ո՛չ ալ այն ժամանակի պարսկերէնէն (Սասանեան-Պարսեաներէն) որ Հայոց անմահութ՝ չէր կըրնար, նար ըլլա՝ նկատելով որ նոյն լեզուով գրութիւններ կը հասնէին Պարսից Դոնէն, ինչպէս օրինակի համար Յազկերտի օրով զրազաշտականութեան հրաւիրող թուղթը, եւ նոյնիով եղիշէն ու Փարպեղոսի վկայութեան նշտուած։ Սակայն եպիսկոպոսի մասին թէ քաջ պարսկադէս էր։ Ասով զատ ունինք ուղղակի ապացոյց Ագաթանգեղոսէ (գրերու գիւտէն քիչ վերջը գրուած) Հայոց տեղեակ ըլլալուն սասանեան պահպանէնի կամ պարթեւաւէնի, — « Ի դիւղն զոր Բազաթաթիժն կոչին ըստ Գարթեւաւէնի լեղովն » « Ի քաղաքագեղոյ Բազուան, որ անուանեալ կոչի թէ պարթեւական լեղովն

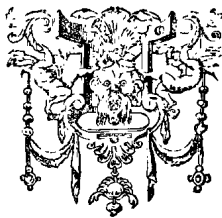
Պիղաւան» — ուր ուղիղ թարգմանուած է Պաշլա Բաղա—Դիբ (խնչպէս յայտնի է Արտաշիր Պապականեան՝ 226—241) թաղաւորին Նախչեմուստէմի արձանադրին «Պատկարի զանա Մազդեանեզն Բազի Արտախաւոր, մալքան մալքա Աիրան, մինու ճէտրի մին Եազատան, բարս Պապակի Մալքան» որուն յունարէն թարգմանաւորման մէջ « Բազի յի զէմ ունիմք և թէւուսսաւորս » :

Ուրբաթ, լքթէ Դանիէլեան գրեւոր առեւտուած չեն ո'չ յունաբնէն, ո'չ ասորերէնէն, եւ ո'չ ալ սասանեան-պահլաւերէնէն, կը մնա միայն հն-թաղերէ անոնց աղբիւր՝ հին-պահլաւերէնը (ս-մանց քաղղէա-պահլաւիկ կոչածը) որուն գոր-ծագրութիւնը դադրած էր 272 թուականէն վերջը, անոր յայորդելով սասանեան-պահլաւերէնը, Հին-պահլաւերէնը անով կը տարբերի սասանեան-պահլաւերէնէ որ նշանագիրները շատ կը նմանին քաղղէականներուն (արամէա-կան), նմանութիւն՝ որ շատ բնական է՝ նկա-տելով Պարսից հուոց թ վեր կրած սեմական պղեղութիւնը՝ նախ Ասորեստանական, յետոյ Ագգեթական եւ որ հուսկ յետոյ պիտի յանգէր արաբականի։ Թերեւս ասոր համար էր որ այդ արամէական գրերուն նմանող հին-պահլաւիկ գրերը գտնուեցան ասորի եկիղեցականի մը քով Միկաղութի մէջ՝ այսինքն ծննդավայրը այնքան նշանագիրներուն, քաղղէական, ասորեստանա-կան եւ արամէական։ Կորիւնի թ թուական ու յարութիւնն առած՝ խօսքն այն ատեն կրնալ բացատրուիլ իբր ակնարկութիւն մը հինօրեայ գրերու որոնք այլ եւս չէին ապրիւր, դադրած էին գոյութիւն ունենալէ, գործածուելէ։ Ինչ-պէս որ ալ ըլլայ այս, ուղղակի ապացոյց ու-նինք հայ գրերու մէկ ճանիին մեծ նմանութե-նէն այդ հին-պահլաւիկ նշանագիրներուն, երբ փոխանակ աջէն ձախի (ինչպէս կը գրուէին անոնք) ձախէն ալ գրուին։ Այսպէս ռնգային և գրիւր պահլաւիկ 3 յարեւմտան է մեր և գրին, նոյնպէս Ա (պահլաւիկ Ա) Բ (Դ). դարձեալ բա-ւական ուշադրու հմանութիւն կը ցուցընեն թ, խ, ճ, դ, ը, Վ, գրերը պահլաւիկ համա-դրոներուն. այնպէս որ կրնանք հաւանականու-թեան մեծ աստիճանով մը հաստատել թէ հայ այբուբենընէն էական ասաղծը հայթայթած են,

հին-պահլավիկ նշանագիրները(1)։ Իսկ մնացածը : Մնացածը արդիւնք է ոչ երկնային հրաշքի մը, այլ երկրային ամենէն հրաշալի բանին՝ հզօր եւ քեղուն ըղեղի մը գործունէութեան, որպիսին էր Մաշտոցինը, որուն երեւակայութեան առջեւ պատկերացած էր իր ընտանի յոյն այբուբենը, ուրկէ մասամբ լեցուց պակասածը (համեմատել Բ, Թ, Ի, Պ, Փ, Գ գրերը յունական համազօր գրերուն հետ) փոքր մաս մըն ալ նոր ստեղծելով : Հելլէն գրութեանց արտեւատաւոր գրիչ մը՝ Հոսիանոս (Hosianus)՝ Սամուսատցի (արդի Շամշատ եփրատի քով) ամբողջին տաւա գեղազարկան կանոնաւոր յօրինութեան, իրարմէ զատ եւ որոշ ձեւերով նուրբ, կարճ, երկայնք, առանձինն ու կրկնաւորը, եւ ահա կազմուեցաւ, երեւան եկաւ վերջնականապէս հայ այբուբենը, համայնը « նորոգ եւ սքանչելի ծնունդ » Սաշտոցի մտքին ու հոգածութեան, թէպէտ նկատելով իր մասերուն մէջ՝ խառնուրդ մը այլազան տարրերու ինչպէս հայ լեզուն, ինչպէս հայ ազգութիւնը ինքնին :

(Շարունակելի)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

(1) Փարպեցիի : ընտ ազգամայնութեան, ըստ անսպառաքնութեան յունին՝ քառքերուն մէջ ալ աղօտ ակնարկութեան մը կարելի չէ փնտել հին-պահլավիկ նշանագրերուն մէկէ աւելի հնչում ունենալուն, որով միեւնոյն նշանացիրը կը հնչուէր Ե եւ Վ, այ եւ Ճ եւայն, և այս շփոթութիւնը ըստ յունին վերցուեալ :

Օրինութիւն

Երբ վերին զօրութեանց մէկ հրովարտակով՝ Բանաստեղծը կուգայ այս աշխարհը տաղաւոր, իր մայրն, անարեկած, կըռուփը ցոյց կուտայ՝ *Քրեկով՝ Աստուծոյ, որ վերան կը խղճայ :

— Ա՛խ, ինչո՞ւ չըծնալ իժերու խուրձ մ'ամբողջ Գան թէ այս խաղաղութիւնն ըստիպաւ ճնուր Թող անթուր՝ գիշերն անցաւ հաճախ Ուր արգանդս յըղացաւ քաւութիւնը մեղքին :

Գանի որ կնիւրուն մէջէն զի՛ս ընտրեցիր Որ գանեղանքն ըլլամ իմ արխուր ամուսնոյս, Գանի որ չեմ կրնար՝ սիրատուսի մը պէս՝ կըրակին մէջ նետել այս հրէշը ճղղղած,

Պիտի թափեմ քու հեռք որ զիս կը խորտակէ Չարութեանդ նըզովեալ այս գործիքին վըրայ եւ այնպէս զալարեմ այս ծառն ողորմելի Որ իր ժանտ կոկոններն չը կրնայ բուսցնել :

Այսպէս էն կուլ կուտայ փրփուրն իր զայրոյթին Ու չըհասկընալով խորհուրդն յաւերժական, Ի՛ր ձեռքով գեհնիին խորը կը պատրաստէ Խաբոյկը մայրական ոնիրին յատկացուած :

Սակայն, հովանւոյն տակ հրեղտակի մ'անտես՝ Անժառանգուած մանուկն արեւով կ'արբեմայ : Եւ իր բոլոր կերած ու խըմածին մէջը կը դտնէ ամբոստեակն ու նեկտարը կարմիր :

Հովին հետ կը խաղայ, ամպին հետ կը խօսի, Ու խաչին ճամբայոյն երդելով կ'արբեմայ : Եւ իր ուխտադնաքին ընկերացող Ոգին՝ կուլայ՝ զայն տեսնելով թռչունի պէս զըւարթի :

Սիրել ուզած անձերն ահով զինք կը դիտեն, Կամ յանդգնանալով իր հանդարտութիւնն,